

Kądziela, Łukasz

"Popioły i korzenie. Szkice historyczne i rodzinne", Emanuel Mateusz Rostworowski, Kraków 1985 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 77/2, 432-433

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

państwa rosyjskiego nie była przypadkowa. Więcej je ze sobą łączyło niż dzieliło. W początkowym okresie kolonizacji Syberii ciągnęli tam dobrowolnie przybysze z Pomorza. Fakt ten wpłynął na znaczne podobieństwo struktur prawno-społeczno-gospodarczych przedzielonych Uralem terytoriów. Autorka określa całokształt stosunków pomorsko-syberyjskich mianem „feudalizmu państwowego” (chłopi są użytkownikami i dziedzicami ziemi stanowiącej własność państwa). Omówienie znalazły wszystkie sposoby uprawy roli (z trójpolówką na czele) i funkcje gmin wiejskich w zakresie gospodarki rolnej (kontrola użytkowania pól). Zanalizowano różnice pomiędzy rolnictwem Pomorza i Syberii wskazując na ich uwarunkowanie. Dużą zaletą pracy jest dynamiczność ujęcia badanej problematyki w czasie. Poza częścią narracyjną autorka zamieściła kilkadziesiąt tabel, które ułatwiają śledzenie jej wywodów. Niestety książka nie posiada indeksów.

K. S.

Chans Bagger, *Rieformy Pietra Wielikogo. Obzor issledowanij*, Izdatielstwo „Progress”, Moskwa 1985, s. 199.

Przedstawioną książkę napisał historyk duński, Hans Bagger, który specjalizuje się w historii Rosji XVIII wieku oraz filologii rosyjskiej. Ukazała się ona w języku ojczystym autora w 1979 r. Pomimo skromnej objętości, napisana oszczędnym i precyzyjnym językiem, który jak należy sądzić na podstawie wersji rosyjskiej, w pełni udało się oddać tłumaczowi W. E. Wagrinnowi, pracą Baggera zawiera świetny przegląd światowej literatury przedmiotu w dziedzinie historiografii Rosji epoki reform Piotra Wielkiego od połowy XIX wieku do lat siedemdziesiątych obecnego wieku. W kolejnych rozdziałach omówione zostały kluczowe problemy dziejów Rosji tego okresu w ocenie historiografii: reformy aparatu administracyjnego, gospodarki i ustroju społecznego, Kościół i przeobrażeń w dziedzinie kultury oraz zmiana położenia Rosji na arenie międzynarodowej. Sporo miejsca zajęły również poglądy na rolę samego Piotra Wielkiego w całokształcie „reform piotrowych”. Układ tego kompendium jest wyjątkowo przejrzysty i łatwo można znaleźć niezbędną informację. Duński historyk nie jest marksistą. Tłumaczenie rosyjskie zostało zaopatrzone w przedmowę redaktora książki W. I. Buganowa, w której znalazła się wysoka w sumie ocena pracy Baggera jako dobrej pomocy naukowej dla specjalisty i podręcznika jednocześnie. Buganow zwraca uwagę, że Bagger niesłusznie traktuje wiele tez historyków radzieckich jako teoretyczne spekulacje na temat procesu historycznego, a nie jako rezultat badań źródłowych. Wydawca radziecki zaopatrzył książkę w dodatkowy aparat krytyczny, który ma na celu uzupełnienie lub krytykę poglądów Baggera oraz krótką zapiskę biograficzną o tym historyku. Praca posiada obszerny wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych w językach rosyjskim i zachodnich oraz indeks nazwisk.

K. S.

Emanuel Mateusz Rostworowski, *Popioly i korzenie. Szkice historyczne i rodzinne*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 1985, s. 568, ilustr., mapy.

W książce zebrano wcześniejsze publikacje autora dotyczące polskiego XVIII wieku. Są to zarówno rozprawy źródłowe, jak i popularniejsze szkice prezentujące główne problemy polskiego Oświecenia w lżejszej formie. Łącznie — stanowią

one przegląd problematyki podejmowanej w ciągu minionych 35 lat przez E. Rostworowskiego i dotyczą I rozbioru, kultury politycznej czasów saskich, republikańskiej myśli Oświecenia, barskich przepowiedni ks. Marka, reformatorskich projektów ks. Kołłątaja, polskiego systemu edukacyjnego na tle europejskim oraz sytuacji militarnej Rzeczypospolitej. Osobną część stanowią teksty poświęcone Konstytucji 3 Maja i jej konsekwencjom. Przedrukowano również źródłowy szkic „Edukacja ostatniego króla (1765—1772)”, opublikowany w „Tygodniku Powszechnym”, a stanowiący krótki zarys sytuacji politycznej Rzeczypospolitej w pierwszym okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Przy bardzo słabym opracowaniu tego okresu w historiografii artykuł ten ma szczególnie wysoką wartość. Mimo bardzo ciekawych uwag autora na temat prób rewaloryzacji czasów saskich w historiografii, niepewnej unikalności Komisji Edukacji Narodowej oraz obecności wątków oświeceniowej cywilizacji w Europie XX w., nie ta część książki przykuje uwagę większości czytelników.

W dalszym ciągu bowiem E. Rostworowski przechodzi z pola historii narodowej na poletko rodzinne i śledzi losy kolejnych pokoleń czterech rodzin swoich pradziadów (Rostworowskich, Popielów, Dunin-Borkowskich i Moszyńskich). Autora interesuje przede wszystkim ich stosunek do powstań zbrojnych w okresie zaborów. Bogato udokumentowane (Archiwum Domowe Moszyńskich z Biblioteki Narodowej, archiwum Pusłowskich z Muzeum UJ, archiwum de Puget Puszetów w rękach prywatnych, drobniejsze kolekcje ze zbiorów prywatnych i publicznych, pamiątki w zbiorach własnych i najbliższej rodziny) szkice wnoszą wiele ustaleń (przykładowo: sprawa akcesu Pawła Popiela do powstania styczniowego, datacja jego portretu pędzla P. Michałowskiego, okoliczności zesłania Piotra Moszyńskiego, itp.), bez których nie będzie się odtąd mógł obejść historyk XIX w. Ich bardziej ogólne odczytanie prowadzi do wniosku o znacznie częstszym, niż dotąd mniemano, udziale „kopertowych hrabiów” w powstaniach narodowych oraz o przełamywaniu się nieraz nie tylko w jednej rodzinie, ale nawet w jednej osobie, postawy insurgenckiego z postawą lojalisty.

Część następną, poświęcona dziejom jednej z siedzib rodzinnych, Czarkowom Pusłowskich, kreśli dzieje ważnego ośrodka kulturalnego, w którym spotykali się na progu XX wieku najwybitniejsi artyści Młodej Polski oraz grono spokrewnionych rodzin ziemiańskich. W środowisku tym dojrzywał ojciec autora, Karol Hubert Rostworowski, którego życiu i twórczości poświęcona jest ostatnia część książki.

Do zalet tomu należy połączenie świetnego warsztatu i krytycznego myślenia historycznego z pomagającą uniknąć uproszczeń i schematyzmów świadomością uczestnika świata, który odszedł. Niewiele jest książek pokazujących koniec ziemiańskiego bytowania z takim wyczuciem, a bez cukierkowych upiększeń i bezproduktywnej nostalgii. Pozostaje się tylko zastanowić, czy fakt, że wybitny historyk XVIII w. poszukuje „korzeni” w dziewiętnastowiecznych „popiołach” powstańczych i w równie zaciekłym oporze konserwy przeciw insurekcjom, nie jest jeszcze jednym dowodem kryzysu dorobku ideowego Oświecenia w naszych czasach.

Ł. K.